

Darko Gavrilović

Fakultet za evropske pravno – političke studije, Sremska Kamenica

Filozofski fakultet, Banja Luka

„Politička aktivnost Svetozara Pribićevića u stvaranju Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca“

Apstrakt: Autor će u radu da prikaže političku aktivnost srpskog političara iz Hrvatske, Svetozara Pribićevića, od početka Prvog svetskog rata do osnivanja Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca. Naglasak će biti stavljen na poslednjih godinu dana rata, na srpsko – hrvatske odnose kao i na ključne političke događaje vezane za ujedinjenje južnoslovenskih naroda u zajedničku državu u kojima je Pribićević imao važnu ulogu.

Ključne reči: Svetozar Pribićević, Hrvatsko – srpska koalicija, ujedinjenje, Srbi, Hrvati.

Atentat na prestolonaslednika Franca Ferdinanda, kojeg je izvršio pripadnik Mlade Bosne, Gavrilo Princip, u Sarajevu dana 28. juna 1914. godine dao je ideju najvišim krugovima u Beču da na Njemu treba konstituisati rat sa Srbijom. Cilj rata bio je: postići da Srbija prestane da bude opasnost po susednu veliku silu i središte zavereničkog rada protiv nje, a uz to još i uspešnom vojnom akcijom steći prestiž i dobiti zadovoljenje za povređeno osećanje velike sile. Nakon neuspeha koji je doživeo austrougarski ultimatum upućen Srbiji, vlada Austro - Ugarske uputila je 28. jula 1914. godine vladi Srbije telegram u kojem joj je objavila rat. Uskoro je cela Evropa bila u ratu, podeljena na Centralne sile i na sile Antante.

U to vreme na vlasti u Hrvatskoj, koja se nalazila u sastavu Austro-Ugarske monarhije nalazila se Hrvatsko – srpska koalicija, koju su vodili Ivan Lorković i Svetozar Pribićević. Izbijanje rata između Austro - Ugarske i Kraljevine Srbije dovelo je Svetozara Pribićevića i celu Srpsku samostalnu stranku, koja se nalazila u Hrvatsko – srpskoj

koaliciji, u delikatan položaj, zato, jer su, s jedne strane napadi i denuncijacije od strane frankovaca nastavljani, a sa druge "Srbobran" je 21. avgusta prestao privremeno da izlazi. Tako je bilo i sa čitavom srpskom štampom u južnim krajevima Monarhije. Srpski listovi u Bosni i Hercegovini: "Srpska Riječ", "Narod" i "Otadžbina" takođe su obustavljeni, jer su štamparije, u antisrpskim demonstracijama, potpuno opustošene.¹ U to vreme frankovci su pokrenuli kampanju "da se Svetozar Pribićević eliminira iz javnog života, a ako to nije moguće, ono bar iz redova saborske većine u Hrvatskoj ... Frankovci tako rasturaju najalarmantnije vijesti u Zagrebu. Tako su jučer turili u javnost, da je Svetozar Pribićević sa drom Hinkovićem pobjegao u Beograd. Danas su rastrubili vijest da je Pribićević uhapšen ... Međutim, Pribićević ostaje u Zagrebu."² Osim frankovaca, Pribićevića je napadao i "Obzor" koji ga je izjednačavao sa Frankom i njegovim sledbenicima nazivajući njegovu izjavu, u kojoj je rekao da frankovci rade za centralizam, "mađaronštinom". Pri tom, "Obzor" je tvrdio da je Svetozar Pribićević "jednako denuncirao frankovce, kao što frankovci denunciraju Srbe, kad vele da su u vezi sa atentatorima."³

U takvoj atmosferi, Pribićeviću nije ništa drugo preostalo nego da se skloni. Pojednosti o njegovom odlasku u Budimpeštu nisu posve razjašnjene. Bogdan Krizman navodi da je to bilo u dogovoru sa ugarskom vladom, ali tek pošto je "držan četiri mjeseca u vojničkom zatvoru, uvijek u samnici, potpuno odvojen od žene i djece, bez ikakve veze sa svijetom i poslije toga interniran u Budimpešti do sredine 1917. godine."⁴ Za razliku od njega, jedan drugi savremenik ratnog perioda Pribićevićeve delatnosti - Dragutin Hrvoj - dao je nešto drugačije podatke u kojima je tvrdio da je "Pribićević postao ... g.1913. osoba posebnog povjerenja mađarskog ministra predsjednika grofa Tisze, pak

¹Hrvatski Pokret, 179 / 2.7 1914. str.6.

²Srbobran, 165 / 20.7(3.8) 1914. str.1.

³Obzor, 20.7 1914.

⁴Pogovor dr. Bogadana Krizmana u kNjizi S. Pribićevića:"Diktatura kralja Aleksandra", str.283.

kada je u početku rata g. 1914. prijetila pogibelj da bi bečka vojnička oligarhija pod izvanrednim ratnim prilikama znala možda posegnuti i za glavom Svetozara Pribićevića, dade grof Tisza jednoga dana g. 1914. lijepo toga Pribićevića dopremiti (doduše pod vojničkom eskortom) k sebi u Peštu, da ga na sigurnom mjestu (u jednoj vili kraj Pešte) zakloni u zaštitu i sačuva za bolja vremena od bure, koja mu je prijetila."⁵ Bez obzira na to da li je sled događaja u vezi sa odlaskom Svetozara Pribićevića u Budimpeštu bio onakav kakvim ga iznosi Krizman na osnovu pisanja Adama Pribićevića ili kako ga iznosi Dragutin Hrvoj, ostaje činjenica da je Svetozar Pribićević na početku Prvog svetskog rata napustio Zagreb i da nije sudelovao u radu Hrvatskog sabora sve do jula 1917. godine. O tome tvrde nam i saborski zapisnici u kojima su zabeležene njegove ponovljene molbe upućene Predsedništvu Sabora. U tim molbama on traži odobrenje dopusta (16.7 1915; 21. 12 1915; 21.12 1916.), a Sabor ih je uvek pozitivno rešavao. Premda Svetozar Pribićević nije aktivno sudelovao u radu Sabora i peštanskog parlamenta, on je, prema pisanju njegovog brata Adama Pribićevića, "živo sudjelovao u radu Hrvatsko - srpske koalicije i pripremao buduće događaje s prijateljima."⁶

Tek na jesen 1917. godine, dakle nekoliko meseci posle prvih signala ratom izmorene Austro - Ugarske da dođe do separatnog mira, Pribićević se vratio u Zagreb. Situacija je u Hrvatskoj bila sasvim drugačija od one na početku rata. Naime, 30. maja 1917. godine Jugoslovenski klub u Beču, pod vođstvom Antona Korošeca, podneo je Majsku deklaraciju u kojoj se zahtevalo na temelju narodnog načela i hrvatskog državnog prava ujedinjenje svih zemalja u Monarhiji, u kojima žive Slovenci, Hrvati i Srbi u jedno "samostalno, od svakog gospodstva tuđih naroda slobodno i na demokratskoj podlozi osnovano državno tijelo, pod žezlom Habsburške dinastije." Ovu deklaraciju podržao je veliki broj poslanika u Saboru. Njima se pridružio i Stjepan

⁵Hrvatski Narod, 1 / 5.1 1940. u članku "Konac velikih opsjena". Također i u knjizi H. Matkovića: Svetozar Pribićević, ideolog – stranački vođa – emigrant, Zagreb 1995, str.44.

⁶Bogdan Krizman: "Hrvatska u prvom svjetskom ratu", str.102.

Radić, čije je oduševljenje za austrougarske ratne pohode iz prvih dana rata, posle poraza i zamora na frontovima, u potpunosti splasnulo. U prilog povratku Svetozara Pribićevića u Zagreb išla je i krfska konferencija (15.6 do 20.7 1917.) na kojoj su učestvovali predstavnici srpske vlade i Jugoslovenskog odbora. Njen glavni zadatak bio je da svetu saopšti deklaraciju o spremnosti da se stvori jedinstvena jugoslovenska država. Deklaracija je izglasana 20. jula 1917. godine, a njeno je stanovište bilo da su Srbi, Hrvati i Slovenci jedan troimeni narod, priznata su sva pisma kao ravnopravna, a isto i crkve. Tim aktom, nekadašnji drugovi iz Hrvatsko - srpske koalicije, Svetozar Pribićević i Frano Supilo⁷ (koji je sada bio član Jugoslovenskog odbora) potpuno su se približili. Ideja Svetozara Pribićevića o tome da su Srbi i Hrvati "jedan isti narod" time je konačno postavljena za temelj budućeg ujedinjenja južnoslovenskih naroda izvan habsburške monarhije sa onima koji su se, mada još kratko vreme, nalazili pod njenim okriljem.

Sredinom decembra 1917. godine, dakle posle tri godine odsustvovanja iz Hrvatske, Svetozar Pribićević se obratio poslanicima u Hrvatskom saboru. Osvrnuvši se najpre na izlaganje predstavnika Starčevićeve stranke prava i Čiste stranke prava, objasnio je zatim svoje stajalište po pitanju osnove zakona o izbornom redu. Tom prilikom on je zaključio da je "Hrvatsko - srpska koalicija bila stranka, koja je počela da izgrađuje temelje našeg ustava; isto tako znam, da je svaka ustavna reforma potekla inicijativom Hrvatsko - srpske koalicije, poznato je, da smo mi u proglasu 1905. godine, kad smo se prvi put narodu prikazali kao stranka, postavili kao kardinalno pitanje sveopće izravno, jednako i tajno pravo glasa."⁸

⁷Treba imati na umu da su Frano Supilo i Ante Trumbić, inače članovi Jugoslovenskog odbora, pristali na ujedinjenje sa Srbijom iz tog razloga što su obojica bili Hrvati iz Dalmacije i kao takvi strepili su da će sile Antante u dogovoru sa Italijom pripojiti joj Dalmaciju i delove hrvatskog primorja. Mislili su da stvaranjem jedne veće i vojnički jače države u zajednici sa Kraljevinom Srbijom mogu dobiti garante da će te zemlje ostati u hrvatskim rukama.

⁸Saborski zapisnici (SZ), 6, str.171.

Treba imati na umu da su u tim danima frankovci ostali dosledni svojoj antislovenskoj i austrofilskoj politici. U stvari, njihova vernost kruni trajala je sve do kraja rata, a da su vršili "konfidentsku rabotu" i bili "ne samo konfidenti vojnih austrijskih vlasti nego su spremali zavjeru protiv Hrvatskog sabora i autonomije zemlje" potvrdio je nepobitnim dokumentima hrvatski ban Mihalović.⁹

Uprkos ovakvom stavu frankovaca i pritiscima vlasti, nezadovoljstvo stanovništva neprestano je raslo, pa je i aktivnost političara u njima bila u stalnom usponu. U izjavama i porukama koje su zaredale od kraja 1917. godine, a kojima se govori o političkom položaju Hrvata, Slovenaca i Srba u Habsburškoj Monarhiji, nedvosmisleno se ističe zahtev za njihovim ujedinjenjem i stvaranjem zajedničke države. Zagreb tada postaje središte političkog okupljanja i političke akcije na slovenskom jugu Monarhije. Nemalo značenje je pri tome imala činjenica da je Hrvatska od svih južnoslovenskih zemalja Monarhije jedina imala legitimno predstavničko telo - Hrvatski sabor.

Akcija političkog okupljanja počela je u januaru 1918. godine. Početni korak učinjen je u Sloveniji kada se 13. januara u Mariboru održao sastanak poverenika Slovenske narodne stranke na kojem je izražen zahtev za ujedinjenjem svih delova jedinstvenog naroda Slovenaca, Hrvata i Srba u nezavisnu, slobodnu državu. Na sastanku je predloženo povezivanje svih stranaka koje stoje na tom stajalištu. Nedugo posle toga usledio je dogovor između Starčevićeve stranke prava (dr. Ante Pavelić stariji) i Jugoslovenskog kluba (dr. Anton Korošec) o sazivanju sastanka političkih stranaka i grupa iz južnoslovenskih zemalja pod austrougarskom vlasti u Zagrebu. Sastanak je održan 2 i 3. marta 1918. godine, a prisustvovali su predstavnici: Starčevićeve stranke prava, disidenti iz Hrvatsko - srpske koalicije, poslanici Socijaldemokratske stranke Hrvatske i Slavonije, Slovenske narodne stranke, Slovenske narodne napredne stranke, predstavnici srpskih i hrvatskih stranaka iz Bosne i Hercegovine, predstavnici političkih grupa

⁹Milan Marjanović: "Frankovci u javnom životu Hrvatske", "Javnost" 2 / 1936, str.30.

iz Dalmacije, Istre i Međimurja. Posle dva dana rasprava na kraju su se složili da stoje na stanovištu narodnog jedinstva i samoodređenja, te da zahtevaju "narodnu nezavisnost i na demokratskim temeljima uređenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba." Ta kratka izjava, nazvana Zagrebačka rezolucija rezultat je višemesečnog rada na realizaciji zamisli o organizaciji i povezivanju svih snaga koje su se izjasnile za jugoslovensko državno jedinstvo.

Hrvatsko - srpska koalicija i njen vođa Svetozar Pribičević ostali su izvan procesa nacionalne koncentracije, tako da je njihovo držanje naišlo na oštru kritiku i zamerke stranaka i grupa koje su se zbližile u zajedničkoj akciji. Tako je "Glas Slovenaca, Hrvata i Srba" pisao da je "politika zvanične reprezentacije naroda (op. aut. - misli na Hrvatsko - srpsku koaliciju) u direktnoj protivnosti s nacionalnim aspiracijama. Takva politika ne može imati opravdanja i pred vanjskim svijetom fasifikuje narodnu volju. Oni koji ne znaju faktično stanje kod nas i ne poznaju ideale naroda u ovom času, smatrat će tu politiku narodnom, jer Hrvatsko - srpska koalicija ima formalni pristanak naroda." No ono što je najgore u toj politici, to je da ona "cijepa narodnu volju, demoralizira narod i ometa mu razmah svih energija u radu za veliki cilj."¹⁰ O stavu Hrvatsko - srpske koalicije tokom 1917. i na početku 1918. godine pisao je i Viktor Novak koji je istakao da je "službeni stav Hrvatsko - srpske koalicije obilježen punom pasivnošću prema svemu ovom talasanju političkog stremljenja. Žalosna je činjenica politike oportuniteta, nadmudrivanja i - čekanja bila i u odluci većine Hrvatskog sabora ... kada je obnavljajući u svojoj adresi, u najužoj servilnosti "starostavni zavjet vjernosti" molila Krunu milost da joj pomogne doći do ujedinjenja u okviru Habsburške monarhije."¹¹

Te su reči bile upućene pre svega na adresu Svetozara Pribičevića, koji je bio glavni kreator politike Koalicije. Pribičević je bio

¹⁰Glas SHS od 6. marta 1918. u članku pod naslovom "Koalicija", također i u knjizi H. Matkovića: p.d. str. 49.

¹¹V. Novak: Magnum Crimen, Zagreb 1948, str.59.

izložen napadima i drugih novina, pa je zbog toga bio prisiljen da odgovara sa govornice Sabora. Uradio je to na sednici od 9. jula 1918. godine. Osvrnuvši se na koncentraciju gorepomenutih stranaka on je rekao da je to samo "jedan metod" i "jedna taktika", dodavši, pri tom, da u politici može da postoji i drugi metod i druga taktika, a to je "metoda podjele uloga". On je dalje istakao kako je u stalnom kontaktu sa narodom, ali da iz tog kontakta on nije razabrao da narod misli da "današnju političku situaciju treba dići u zrak", a da se ne zna kakva će nova situacija nastati. " Pošto je podsetio na izjave frankovaca da je njihov cilj uvođenje komesarijata u Hrvatskoj, koji bi trebao da reši narodno pitanje "u hrvatskom pravcu", Pribičević pita: "što će biti ako Koalicija napusti današnju situaciju i ako se počne vladati bez Sabora. Nema sumnje da je vrlo lako i komotno stajati na stanovištima koja su zauzela gospoda, jer gospoda nemaju nikakve odgovornosti u tom pogledu. Oni su sigurni da je ovdje jedna većina, koja čuva Sabor, koja podržava ustavno stanje i koja omogućuje slobodno političko kretanje."¹²

Ovakvo Pribičevićevo stajalište polazi od toga što je on smatrao za sve vreme rata nužnim da se sačuva Hrvatski sabor, pa je taj čin, posle, sebi pripisivao kao najveću zaslugu ratnog perioda. Pišući 1926. godine o svojoj politici i držanju Hrvatsko - srpske koalicije u vreme rata, on navodi da je za takav svoj stav dobio podršku i čeških političkih krugova. Naime, on tada po prvi put saopštava da mu je brat Valerijan, vraćajući se 1918. godine iz Praga sa manifestacija slovenske solidarnosti, doneo poruku čeških političara da treba da se sačuva Hrvatski sabor do odlučnog trena "makar se morala zbog toga voditi i oportunistička taktika."¹³ Pribičević je smatrao Sabor zakonitim predstavnikom naroda kome niko ne može da prigovori nelegalan stav i koji bi "u jednom narodu gdje je u širokim sojevima bio dosta jak osjećaj legitimiteta, mogao u odlučnom historijskom času kazati svoju

¹²Dnevnik sednica Hrvatskog sabora za 1918. godinu, str.1071, 1078.

¹³Riječ, 274 / 1.12 1926. str.2.

mjerodavnu riječ u interesu ujedinjenja našeg naroda, sviju Srba, Hrvata i Slovenaca."¹⁴

No, i pored ovako izloženih razloga, Pribičevića je nastavila da napada opozicija. Jedan od najžešćih u tim napadima bio je Stjepan Radić, koji je posle sveslovenskog kongresa u Pragu napravio zaokret u svojoj politici tako što je prihvatio ideju ujedinjenja sa Srbijom i Crnom Gorom, ali na "temelju demokracije i samoodređenja naroda."¹⁵ On je napao Koaliciju zbog "nesloboda sastajanja u Hrvatskoj i Slavoniji" nazivajući je "taborom zlosretnih magjarona", kojem je "Sveto pismo ići u Peštu i bratimiti se sa Madžarima bilo od srca, bilo tobože iz politike ... Koalicija je po svom radu mađaronska ... nije za pravu slavensku slogu, nego slavenstvo samo kao uzput spominje, jedino im je do naše sloge sa Slovencima i Srbima."¹⁶

Premda je, kako se vidi, Koalicija bila optuživana za izdaju i mađaronstvo od strane većine hrvatskih političara, postoje podaci koji nam govore da je ona održavala veze sa političkom emigracijom. Tako je Pribičevićev poverenik, srpski političar u Bosni i Hercegovini, Danilo Dimović 1917. godine oputovao u Švajcarsku, a početkom 1918. godine predlagao i Pribičeviću da se odluči na put u istu zemlju.¹⁷ Kada je dr. Fran Barac kao poslanik političkih krugova iz Hrvatske početkom septembra 1918. godine po treći put boravio u Švajcarskoj, preneo je članovima Jugoslovenskog odbora i nekoliko pitanja Svetozara Pribičevića. Prvo od tih pitanja glasilo je: "U kojem psihološkom momentu se misli da bi Koalicija trebala otvoreno istupiti?" Iz tog podatka proizlazi da je Pribičević već tada bio spreman da se uključi u opštenarodnu akciju, ali je i ispitivao situaciju i tražio najpodesniji trenutak. Karakteristično je to da je Pribičević sva pitanja uputio pre proboja Solunskog fronta, događaja koji je nesumljivo radikalizovao

¹⁴Isto.

¹⁵SZ, VI, str.1094.

¹⁶Dom, 33/22.8 1918. str.1.

¹⁷B. Krizman: "Povjerljive veze između Jugoslovenskog odbora i domaćih političara za vrijeme prvog svjetskog rata", Historijski zbornik 15 / 1962, str.22.

mnoge političare. Uspeši srpske vojske i saveznika na Balkanu bili su odlučujući signal na akciju za sve političare, pa i za Svetozara Pribićevića.¹⁸

Njegova politička aktivnost u septembru 1918. godine daje ploda u memorandumu koji su bosanski političari stavili pred grofa Tisu. Naime, Pribićević je neposredno pred Tisin dolazak u Sarajevo telefonski razgovarao sa Danilom Dimovićem, da bi na temelju tog razgovora nešto kasnije bio sastavljen memorandum. U njemu su bosanski političari naglasili da Jugosloveni trebaju da postanu samostalan narod i da trebaju da osnuju svoju državu, pozivajući se pri tom na načelo samoodređenja naroda.¹⁹

Taj telefonski poziv dovoljno govori u prilog činjenici da je Svetozar Pribićević u septembru 1918. godine zauzeo nove pozicije i odlučnije se stavio protiv Austro - Ugarske. Doduše i razvoj događaja u septembru nagovestio je teške dane za Austro - Ugarsku. Nota grofa Burijana od 14. septembra upućena "svima", u kojoj se pozivaju sve zaraćene države na pregovore o eventualnom primirju naišla je na negativne reakcije, zatim početak savezničke ofanzive na solunskom frontu u zoru 15. septembra, kao i Tisino putovanje, pa kapitulacija Bugarske, upozorili su Svetozara Pribićevića da se bliže odlučujući dani i da u novim uslovima mora da zauzme nove pozicije. Uskoro mu se pružila prilika da napravi taj korak. Naime, čim je osnovano Narodno veće Slovenaca, Hrvata i Srba, kao novi politički faktor, njegovih sedam članova (Budisavljević, Drinković, Korać, Korošec, Laginja, Petričić, Sunarić) posetilo je Svetozara Pribićevića u nameri da ga privoli da sa Hrvatsko - srpskom koalicijom pristupi Veću. Premda je dan ranije, Pribićević u razgovoru sa Budisavljevićem ocenio kako je akt osnivanja narodnog veća uperen protiv Koalicije, Pribićević je ipak u svom govoru pred delegacijom naglasio kako oseća da se "bliže povijesni dani

¹⁸H. Matković: p.d. str.50.

¹⁹Danilo Dimović je pisao o telefonskom razgovoru sa Svetozarom Pribićevićem u "Preporodu", 7-14 /1922. i "Riječi" 295 / 23.12 1925.

odluke."²⁰ Čim su pregovori sa Koalicijom bili dovršeni, priveden je kraju proces nacionalne koncentracije. Svetozar Pribičević je u funkciji drugog podpredsednika Narodnog veća ušao u novu fazu svoje političke delatnosti. Sasvim sigurno, on je za taj čin izabrao dobar trenutak, jer se već početkom oktobra jasno mogla videti sudbina Habsburške Monarhije.

Koalicija je u Veću dobila 12 mesta, starčevićanci 6, socijaldemokrati 2, Radićeva Hrvatska republikanska seljačka stranka 2²¹, radikali 2, grupe oko "Glasa SHS" 1, Novina 1 i Malih novina 1. Ovakvim odnosom snaga u Veću, Svetozar Pribičević je ostvario dominantan položaj. U prilog tome govori nam i činjenica da je na njegovo insistiranje u Narodnom Veću da se sazove Hrvatski sabor koji bi trebao da se izjasni o raskidanju nagodbe, on zaista i sazvan 29. oktobra 1918. godine. Ovakav Pribičevićev stav bio je potpuno u skladu sa njegovim uverenjem da legitimne odluke za Hrvatsku može da donese samo njegovo legitimno predstavništvo.

Kada su se 29. oktobra okupili poslanici u Saboru, Svetozar Pribičević je u ime grupe saborskih poslanika podneo prešni predlog o raskidu državnopravnih veza sa Austro - Ugarskom i o proglašenju Dalmacije, Hrvatske i Slavonije sa Rijekom posve nezavisnom državom koja ulazi u zajedničku narodnu suverenu državu Slovenaca, Hrvata i Srba.²² Tom prilikom, između ostalog, on je naglasio da se njegov predlog zasniva na načelu narodnog samoodređenja, a ne na načelu legitimiteta, tvrdeći kako "u čitavom svijetu danas nema nikoga koji bi stajao na stanovištu legitimiteta, jer načelo narodnog samoodređenja

²⁰Uporedi sa B. Krizman: "Stvaranje jugoslavenske države", Historijski pregled 1958 / 3-4, str.177.

²¹Radić je 27. jula 1918. godine na sednici glavnog odbora HPSS -e, proglasio svoju stranku republikanskom. Smatramo da je to učinjeno što pod utiskom slike prpoadajuće Monarhije i vaskrsle Sovjetske republike, što pod uticajem nezadovoljnog seljaštva i vojske. Pri tome treba imati na umu da je Radić zadržao neodređeni i suviše opšti smisao republikanstva, koji je kasnije pretvorio u mit koji je izražavao sve ono što je hrvatski narod nejasno osećao i želeo.

²²H. Matković: p.d. str.52.

ruši svaki legitimitet." On se također izjasnio za potpunu ravnopravnost Hrvata, Srba i Slovenaca, a protiv svake majorizacije, naglasivši da kada bi se u bilo kom od pomenutih naroda "uvriježila bojazan ili sumnja ... u jednaku zaštitu, bilo jednaki suverenitet ... onda bi ta sumnja izazvala stanje, koje bi značilo jednu slabost naše nove države i u toj slabosti tuđinski narodi, koji će nas okruživati i koji će gajiti prema nama imperijalističke težnje, našli bi snagu za sebe."²³

Predlog Svetozara Pribičevića, Hrvatski sabor je prihvatio jednoglasno. Hrvatska je postala deo nove Države Slovenaca, Hrvata i Srba, sa Predsedništvom Narodnog veća na čelu, kao nosiocem vrhovne vlasti u njoj. Pošto je Pribičević u Narodnom veću imao glavnu reč, sasvim je jasno da je i u novoj državi vlast bila u njegovim rukama.

Treba da se kaže da je na toj sednici predstavnik frankovačke grupe poslanika dao izjavu kojom je, pod pritiskom elementarne provale narodnog oduševljenja za ideju jedinstva Hrvata sa Slovencima i Srbima, izjavio da Stranka prava prihvata predlog, da se sva državna vlast prenese na Narodno veće. Između ostalog, dr. Vladimir Prebeg rekao i je i to da je program Stranke prava "ispunjen onim točkama u kojima zahtjeva obustavu nagodbe i prelom s Ugarskom te ujedinjenje sviju hrvatskih zemalja u jednu samostalnu neovisnu državu, i predložit će Saborski klub Stranke prava stranačkom svom vijeću, koje će se sazvati u najkraće vrijeme, da se Stranka prava razide."²⁴ Ovim gestom, Stranka prava se samo za trenutak povukla, jer, kako ističe Viktor Novak, Njene će "nezadovoljne pristalice, kojih nije bio mali broj, naročito onih oko Stadlera i Šarića u Sarajevu ili onih oko splitskog "Dana" i dalje produžiti intimno kritiziranje svojih prvaka. Naročito onih s kojima se nikako nisu mogli složiti i nikako da shvate da im je sada novo doba nametnulo svojom stvarnošću i iskreno zalaganje za slogu i bratstvo s pravoslavnim Srbima, ma i pod vidom Mahnič - Jegličeva

²³J. Horvat: p.d. tom 2, str.88-91.

²⁴Ferdo Šišić: "Dokumenti o postanku Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1914 - 1919", Zagreb 1920, str.203, 204.

"Poslanja" na novoj Gospodnjoj njivi, i na radu za jedan ovčinjak s jednim pastirom."²⁵

Posle odluke da Hrvatska ima postati sastavni deo Države SHS u Saboru je "izbila prava erupcija, urnebesno klicanje i pljeskanje ... kao i na Markovom trgu ... kada je predsjednik Medaković spomenuo Srbiju kao temelj naše pobjede ... Silno klicanje Srbiji ... zastupnici poustaše sa sjedala ... kao što i onda kada je Svetozar Pribićević spomenuo državu koja ima sizati od Soče do Soluna."²⁶

Istog dana sastavljena je i pokrajinska vlada za Hrvatsku i Slavoniju na čelu sa dotadašnjim banom Antunom Mihalovićem. Dok su se vodili razgovori oko pitanja o tome ko bi trebao da uđe u pokrajinsku vladu nastao je spor između Stjepana Radića sa jedne i Svetozara Pribićevića i grupe oko "Glasa Slovenaca, Hrvata i Srba" s druge strane, oko toga ko bi trebao u novoj vladi da preuzme resor narodnog gospodarstva. Radić je tražio da se njemu poveri taj resor, što je Pribićević odbio. Pribićevićev postupak je samo još više zaoštrio njegove odnose sa Radićem, ali ipak nije doveo do krize u vladi. Od tog časa, svakim danom, između Pribićevića i Radića razlike su postajale sve veće. U tom trenutku, Svetozar Pribićević je iskazao svoju političku moć, ali je i ujedno utro put dugogodišnjem sukobu velikog domašaja između sebe i Stjepana Radića.

Treba imati na umu da Pribićević u Hrvatskoj nije imao ozbiljnog oponenta. Fran Supilo, koji je također radio na stvaranju zajedničke države kao član Jugoslovenskog odbora, a koji je, pošto je napustio Hrvatsko - srpsku koaliciju, godinama kritikovao Pribićevića da vodi oportunu politiku, umro je u septembru 1917. godine. Frankovačka politika se našla poraženom samim činom ujedinjenja. Tako da je na hrvatskoj političkoj sceni kao jedini protivnik Pribićeviću ostao Stjepan Radić.

²⁵V. Novak: p.d. str.72.

²⁶Novosti, 290 / 30.10 1918. str.1.

Pribićević je svu svoju političku aktivnost na početku novembra 1918. godine usmerio na to da uspostavi što je brže moguće veze sa srpskim regentom Aleksandrom Karađorđevićem, Vrhovnom komandom srpske vojske i članovima srpske vlade u Beogradu. Poticaj za to mu je dao lično srpski regent koji je samoinicijativno, bez znanja srbijanske vlade i ostalih političkih činilaca koji su pregovarali u Ženevi, tražio vezu sa Zagrebom i uporedo radio na sporazumu sa političkim predstavnicima Narodnog veća SHS. U istoj naredbi uočljiva je regentova užurbanost da lično preuzme inicijativu u završnoj fazi ujedinjenja i, koristeći se neslogom političkih predstavnika, da pojača svoj položaj u vlasti.²⁷ U skladu sa regentovim nastojanjima, Pribićević upućuje u Beograd posebnu delegaciju Narodnog veća sa zadatkom da informiše regenta i članove srpske vlade o političkoj i vojnoj situaciji u južnoslovenskim zemljama koje su do tada bile pod vlašću Austro - Ugarske i da dogovore prve smernice o izgradnji buduće zajedničke države. U delegaciji su se nalazili dr. Laza Popović, major Dragutin Perko i Valerijan Pribićević, inače brat Svetozara Pribićevića. Valerijan Pribićević je odmah imenovan za "konzularnog agenta" Narodnog veća u Beogradu, a generalštabni potpukovnik Dušan Simović za izaslanika Vrhovne komande u Zagrebu.²⁸ U pregovorima koje su vodili u Beogradu, trojica poslanika iz Zagreba su "zahtevali u ime svojih sunarodnika neposredno stvaranje jedne Velike i ujedinjene Jugoslavije, koja bi imala jednu jedinstvenu vladu u kojoj će Hrvati, Slovenci i Srbi biti ubuduće stopljeni u jedno,"²⁹ što je u osnovi bila Pribićevićeva ideja još iz vremena studija.

Čim se delegacija vratila iz Beograda, Vrhovna komanda srpske vojske uputila je u Zagreb generalštabnog potpukovnika Dušana Simovića, kao svog poslanika pri Predsedništvu Narodnog veća

²⁷Đorđe Stanković: "Nikola Pašić i jugoslovensko pitanje", knjiga 2, Beograd 1985, str.214,215.

²⁸H. Matković: "Svetozar Pribićević i Samostalna demokratska stranka do šestojanuarske diktature", Zagreb 1972, str.22.

²⁹Đ. Stanković: p.d. str.215,216.

Slovenaca, Hrvata i Srba. Potpukovnik Simović, koji je stigao u Zagreb 13. novembra 1918. godine, od početka je održavao prisne veze sa Svetozarom Pribićevićem. Od njega je Simović dobijao obaveštenja o političkoj situaciji i raspoloženjima pojedinih političara i grupa u Narodnom veću, a Pribićević je opet putem Simovića uspostavio izravnu vezu sa Vrhovnom komandom srpske vojske i regentom Aleksandrom.³⁰

Na konferenciji u Ženevi prihvaćeni su zaključci o formiranju jugoslovenske države, odnosno, njom je dogovoreno ujedinjenje Države SHS i Kraljevine Srbije uspostavom dvojnog suvereniteta. Time je predviđeno da, do usvajanja Ustava, postoje dve stvarno nezavisne države (Srbija i Država SHS), što je neposredno ugrožavalo nacionalni program ujedinjenja srpskog naroda, interese srpske građanske klase i dinastije. Iako potpisan, Ženevski sporazum je suspendovala srpska vlada, a na to su uticali razvoj situacije posle proboja srpske vojske i njenih pobeda, teško stanje u kojem se našlo Narodno veće SHS posle rušenja Austro - Ugarske, ali i postojanje određenih snaga koje su bile za drugačije rešenje ujedinjenja.

Dok su predstavnici srpske vlade, Jugoslovenskog odbora i Narodnog veća bili u Ženevi u cilju postizanja što skorijeg dogovora, Pribićević je bio u Zagrebu. Odatle, on je nastojao da dobije, preko Simovića, informacije od Pašića o detaljima postignutog sporazuma u Ženevi. Pribićević je primio neke vesti "neslužbene glasove" kako sam kaže, ali o detaljima sporazuma on je tek tražio informacije. U Simovićevom izveštaju naglašava se da većina Narodnog veća i vlade stoji na gledištu nerazdvojne i nedeljive države Srba, Hrvata i Slovenaca pod dinastijom Karađorđevića. U slučaju da Jugoslovenski odbor u Ženevi ne zastupa identično gledište, vladi Srbije se sugeriše da izjavi kako članovi Jugoslovenskog odbora ne poznaju mišljenje naroda i da traži da se neposredno sasluša Narodno veće u Zagrebu. U izveštaju je navedeno i Pribićevićovo mišljenje da treba odmah pristupiti formiranju zajedničke vlade koja bi poduzela prethodne radove ka stvaranju

³⁰H. Matković: "Svetozar Pribićević, ideolog, stranački vođa, emigrant", str.54.

države.³¹ Posle ovih Simovićevih izveštaja, a i nakon razgovora sa dr. Lazom Popovićem i Valerijanom Pribićevićem u Beogradu, dvoru i njemu bliskim političkim krugovima, postalo je jasno da im je Narodno veće daleko povoljniji partner u pregovorima nego Jugoslovenski odbor predvođen Antom Turmbićem koji se još od Krfske deklaracije zalagao za poštivanje autonomija i zasebnosti pojedinih pokrajina.

Pošto Narodno veće nije imalo nikakvih informacija o zaključcima Ženevske konferencije, Pribićević je zatražio iz Beograda poverljive informacije da bi 16. novembra primio od ministra Momčila Ninčića obaveštenje o zaključcima Ženevske konferencije. U tom se obaveštenju navodi da su Pašić i opozicijske grupe bili u zabludi s obzirom na raspoloženje naroda izvan Srbije, jer inače ne bi pristali na ženevske zaključke. Ninčić je naglasio da u Beogradu stiču utisak kako "izvesni hrvatski krugovi" nameravaju da odvoje Srbiju i Crnu Goru od ostalih "naših krajeva" i da stvore jednu "čistu austrijsku kombinaciju", kao što je to bila bivša Austro - Ugarska. Na kraju Ninčić piše da je srpska vlada već pozvana u Beograd kako bi se ispravilo ono što je pošlo lošim putem u Ženevi i Parizu.³²

Postojanje Narodnog veća na čelu sa Svetozarom Pribićevićem, čije se gledište o stvaranju jugoslovenske države razlikovalo od gledišta Jugoslovenskog odbora, a podudaralo sa onim srpske vlade, predstavljalo je za Pašića i dvoru verne političke krugove, element koji nije smeo da ostane neiskorišten. Još pre, u telegramu od 1. novembra, Pašić je molio regenta Aleksandra da dostavljeni mu izveštaj o odnosima sa Jugoslovenskim odborom i srpskom opozicijom dostavi Svetozaru Pribićeviću, "koji u tom času vodi Narodni odbor u Zagrebu da on predzme korake za ostvarenje narodnog ujedinjenja." Regent je izveštaj poslao Pribićeviću i u njemu ga molio da ubrza ostvarenje ujedinjenja.³³ Time je postalo jasno da je srpskom vrhu u Beogradu Narodno veće

³¹Isto, 56.

³²Bogdan Krizman: "Srpska Vrhovna komanda u danima raspada Austro - Ugarske", Historijski zbornik, 14, 1961, str.206,207.

³³S. Pribićević: p.d. str.32.

postalo daleko povoljniji partner u pregovorima od Jugoslovenskog odbora, koji je išao za tim da se "spreči velikosrpski metod ujedinjenja i konačno rešenje odloži do Konstituante u kojoj su se mogle očekivati drugačije i prihvatljivije solucije."³⁴ Zbog toga je težište stvaranja nove državne zajednice preneseno iz inostranstva u zemlju. Tako je Ženevska deklaracija zbog stajališta srpske vlade i držanja nekih članova Narodnog veća u Zagrebu postala mrtvo slovo na papiru, što je imalo nepovoljan odraz na dalji razvoj unutrašnjih prilika u Kraljevini SHS.

Posle toga, na sednici Središnjeg odbora Narodnog veća bilo je zaključeno da se u zemlju pozovu Korošec i Trumbić kako bi informisali veće o spoljnom položaju Države SHS, ali je Pribićević iskoristio tu priliku da njihov rad u inostranstvu podvrgne kritici, smatrajući da oni nemaju nikakva prava da sklapaju bilo kakve obavezujuće ugovore u ime Narodnog veća.³⁵

Zbog toga je većina Narodnog veća 24. novembra 1918. godine, pošto su u njemu izneli veoma sugestivne govore Pribićević, a naročito Josip Smodlaka po pitanju ujedinjenja, donela zaključak, ne savetujući se sa Trumbićem i Korošcem, o ujedinjenju Države SHS sa Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom i o slanju delegacije od 28 članova koji bi trebali da otputuju u Beograd i da tamo u sporazumu sa srpskom vladom i predstavnicima svih stranaka u Srbiji i Crnoj Gori neodgodivo sprovedu organizaciju jedinstvene države. Predložena je i pismena uputa (Naputak) za delegaciju. Posle duge rasprave plenum Središnjeg odbora prihvatio je taj predlog. Protiv je glasao samo Stjepan Radić, koji se tokom novembra počeo da ograđuje od jugoslovenstva koje je zastupao Svetozar Pribićević i većina Hrvatsko - srpske koalicije. Tom prilikom on je napao Pribićevića i njegove drugove kako oni misle "da je dosta govoriti da smo mi Hrvati, Srbi i Slovenci jedan narod zato što govorimo jedan jezik, pa da zato moramo imati i jedinstvenu

³⁴Dragoslav Janković: "Ženevska konferencija o stvaranju jugoslovenske zajednice 1918. godine", Zbornik radova "Istorija 20. veka", sv.5, str. 258 - 259.

³⁵Milada Paulova: "Jugoslavenski odbor", Zagreb 1925, str. 573.

centralističku državu, i to kraljevstvo ... pod dinastijom Karađorđevića.. Kako je površno, kako je plitko i kako neopravdano to vaše mišljenje! ...E ako Srbi uistinu hoće takvu centralističku državu i vladu, Bog im je blagoslovio; ali mi Hrvati nećemo druge državne uredbe nego saveznu federativnu republiku."³⁶Nedugo posle proglašenja ujedinjenja pokazalo se da je Radić bio u pravu, jer je na prvim izborima ogromna većina Hrvata upravo njemu, koji je bio za "saveznu federativnu republiku", dala svoje glasove.

Središnji odbor se ponovo sastao 26. novembra da raspravi o pitanju odlaska delegacije Narodnog veća u Beograd. Do dogovora nije došlo, pa se većina članova Središnjeg odbora razišla oko 10 časova uveče uverena da se sutra ne ide u Beograd. Međutim, ostatak članova Središnjeg odbora, pristalice Svetozara Pribićevića, ponovo su se sakupili u Maloj dvorani Sabora i zaključili da se u Beograd puuje u 9 ujutro posebnim vozom. Oko 23 časa, posle završetka sednice okrnjenog Središnjeg odbora, glasnici su obilazili pojedine delegate sa zadatkom da im saopšte da se u Beograd putuje sutra i da budu spremni za polazak.

Pribićević u svojoj knjizi nije pisao o dvodnevnoj raspravi u Središnjem odboru Narodnog veća, niti je išta rekao kada je i kako je donesen zaključak da delegati otputuju u Beograd. Verovatno je da mu u časnu pisaNja kNjige (1932. godina) nije odgovaralo da tu svoju zaslugu ističe.

Čim je delegacija stigla u Beograd, otpočeli su pregovori, u kojima nije bio prisutan Nikola Pašić, tako da je presudni činilac u ostvarivanju ujedinjenja bio sam regent Aleksandar, premda su u ime srpske strane pregovore vodili predstavnici srpske vlade.

Delegacija Narodnog veća u Beogradu izabrala je odbor petorice sa zadatkom da izrade tekst adrese koju će podneti regentu Aleksandru. U raspravi o nacrtu adrese sporili su se Pribićević i Ante Pavelić stariji.

³⁶S. Radić: "izabrani politički govori" Opatija 1995, str.227 - 239; I. Mužić: "Stjepan Radić u Kraljevini SHS", Zagreb 1988, str.178 – 185.

Pavelić je, tražio da se u adresi i odgovoru regenta Aleksandra naglasi poštivanje državnopravnih istojskih individualiteta, odnosno da se istakne poštivanje teritorijalnih granica pokrajina, autonomna prava i odnos tih pokrajina prema državnoj vladi. Pribićević se usprotivio zahtevu Pavelića, te je tražio da se najpre sprovede ujedinjenje dveju država, a da se o svemu ostalom raspravlja posle. Pavelićevo pozivanje na Naputak Narodnog veća od 24. novembra Pribićević je odbijao tumačeći da on ne predstavlja zahteve, već samo želje, a o njima se može, ako bude potrebno, raspravljati i kasnije, tokom pregovora o sastavljanju zajedničke vlade.³⁷

I pored njihovog neslaganja, uskoro je sastavljena "Adresa" koja predstavljala kompromis između Pribićevića i Pavelića, tako da su se u njoj našle samo neke od ideja izraženih u Naputku od 24. novembra. Na činjenicu da je Pavelić popustio uticao je i telegram primljen od strane Jugoslovenskog odbora iz kojeg je bilo lako uočljivo da je međunarodni položaj Države SHS veoma težak.³⁸ Pobedom koju je odneo u borbi sa Pavelićem, Pribićević je u stvari učvrstio svoju poziciju u novonastaloj državi.

Tako je Aleksandar 1. decembra 1918. godine pred delegacijom Narodnog veća SHS i predstavnika Srbije mogao da proglasi ujedinjenje Srbije sa zemljama Države SHS u Kraljevinu Srba, Hrvata, Slovenaca. Time je prestala funkcija Narodnog veća kao vrhovne vlasti na teritoriju naseljenom Južnim Slovenima bivše Monarhije, a za Pribićevića je završeno jedno značajno poglavlje političke delatnosti. U to vreme, njemu je stvaranje južnoslovenske države u tesnoj saradnji sa srpskom vladom i regentom, bilo najvažnije. Pri tome treba imati na umu da je on, kao Srbin iz krajeva koji su dugo vremena bili pod Austro - Ugarskom video budućnost Srba iz tih zemalja samo u čvrstom povezivanju sa Srbijom, što je sasvim odgovaralo ciljevima i interesima

³⁷Uporedi sa dr. Ante Smit - Pavelić: "Dr. Ante Trumbić", Minhen 1959, str.217 - 220; H. Matković: p.d. str.60,61.

³⁸Isto.

srpske bužoazije, vlade i dvora. Doduše, Pribićević je to čvrsto povezivanje video kao oživotvorenje jugoslovenstva u smislu nacionalnog stapanja. On se odlučno protivio i ujedinjenju na temelju dualizma. Dualistička koncepcija nove države za Pribićevića je pokušaj stvaranja fronte prema Srbiji, a on je hteo upravo čvrsto ujedinjenje sa Srbijom, jer je to smatrao interesom srpskog naroda u Hrvatskoj. Zbog toga je on forsirao da se ujedinjenje što pre sprovede, jer je dobro znao da bi u slučaju svakog odlaganja u akciju se uključili i političari koji nisu bili saglasni sa njegovom koncepcijom, a to su bili predstavnici Jugoslovenskog odbora. Tek mnogo godina kasnije on je priznao da je taj njegov postupak bio "politička i ustavna pogreška što odluke o predmetu ujedinjenja, koje je u Beograd donijela delegacija Narodnog vijeća sporazumno s predstavnicima vlade i srpskih stranaka, nisu prije njihova proglašenja bile podnesene plenarnoj sjednici Narodnog vijeća u Zagrebu, koje je jedino bilo ovlašteno konačno ih prihvatiti. Pošteno priznajem svoj udio u toj kobnoj pogreški."³⁹

SUMMARY

In the last year of the First World War, Serbian politician from Croatia, Svetozar Pribicevic, made political efforts toward the Southern Slav unity. From the beginning of his political career he expressed the idea that Croats and Serbs are just two tribes of one nation – Yugoslavs, because he thought that this kind of national unity is the only one political way that can help to these two nations in their political struggle for national liberation and self-determination. In 1918, when the Austro-Hungary was on the knees, he tried to use that political situation toward the making of a Southern Slav state. At the end of the War, as the leader of the Serbo – Croat coalition - the ruling party in the Croatian parliament, he made a step with the Serbian king and few of their political colleagues, without collision with the most important Serbian and Croat politicians, to proclaim the unity of the Southern Slav lands into the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenians. Making that gesture Pribicevic didn't show any interest for Croatian or Slovenian separate national interests according to their vision of the Southern Slav unity.

³⁹S. Pribićević: p.d. str.28.

